

Stanisław Pigoń

Które jest pierwsze wydanie "Ksiąg pielgrzymstwa" A. Mickiewicza?

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 12/1/4, 314-318

1913

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

właściwa Stanisławowi Augustowi; refleksye istotnie podobne do zawartych w listach do p. Geoffrin:

Coraz to inne gram na świecie role
Każdą w mozole.

Treść szczerą i osobistą, forma łatwa i nieudolna, wskazująca na pióro wprawniejsze do prozy, niż do wiersza — wszystko to nie wystarcza jednak, by uwierzyć raz zachwianemu świadectwu stolnika mozyrskiego.

Lwów.

Bolesław Orłowski.

Które jest pierwsze wydanie „Ksiąg pielgrzymstwa“ A. Mickiewicza?

Wiadomo z mickiewiczowskiej bibliografii, że w grudniu 1832 r. wyszły w Paryżu z drukarni A. Pinard i Ska — dwa bezimienne wydania *Ksiąg narodu i pielgrzymstwa polskiego*. Różnią się te wydania zewnątrznie formatem i objętością. Jedno (11 × 7·5 cm.) ma stronic 123, drugie (11 × 8·8 cm.) str. 93. Które z nich pojawiło się pierwsze, a które jest przedrukiem? Sprawa dotąd nie przesądzona.

Wład. Mickiewicz w drugim tomie wydanej przez siebie *Korespondencyi* Ojca (Paryż, 1880, str. XXXII.) za pierwsze uważa wydanie o 93 stronicach. Estreicher zaś (*Bibliografia pol. XIX. w.* — t. III. str. 113) przeciwnie — owo o 123 str. H. Biegeleisen w drugim tomie swego wydania *Dzieł A. Mickiewicza* (Lwów 1893 str. 411) idzie za W. Mickiewiczem. W dołączonej do mej rozprawy o *Księgach pielgrzymstwa*¹⁾ bibliografii wydań przyjąłem porządek Estreichera, a tekst wydania *Ksiąg*²⁾ oparłem na poprawniejszym wydaniu drugiem, t. j. na wydaniu o 93 str. druku.

W obu wypadkach pominąłem uzasadnienie takiego wyboru, wobec wskazanej jednak rozbieżności *in opinione doctorum* godzi się sprawę ostatecznie rozstrzygnąć, zwłaszcza, że ma ona poza czysto bibliograficzną — nieostatnią także wartość w biografii Mickiewicza.

¹⁾ O *Księgach narodu i pielgrzymstwa polskiego* A. Mickiewicza — napisał Stanisław Pigoń. Kraków 1911. (str. XII + 192) str. 149.

²⁾ A. Mickiewicz: *Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego*, wydał i wstępem poprzedził Stanisław Pigoń. Kraków 1911. Nakładem »Eleusis«, str. XLIV + 96.

Niedokładność wzmianek dziennikarskich (*Pielgrzym polski* z d. 7. XII. 1832, oraz z d. 13. I. 1833), nie podała ani formatu, ani objętości wydania pierwszego. Nie można również wnioskować z tłumaczeń: francuskiego i niemieckiego. Podjęte i dokonane zostały z początkiem 1833 r., więc już po wyjściu obu wydań polskich³⁾.

Dla rozstrzygnięcia kwestyi miarodajnem więc być musi jedynie wnioskowanie z zestawienia wewnętrznych różnic między oboma wydaniem, oraz z ich stosunku do zachowanego autografu *Ksiąg*.

Poprzedzić je musi oczywiście zastrzeżenie, że dochowany przez Ig. Domejkę, a przez prof. J. Kallenbacha wydany „tekst pierwotny“⁴⁾ różni się objętościowo, a prawdopodobnie i stylistycznie od ostatecznego, — dziś nieznanego — rękopisu, który stanowił podstawę dla drukowanego wydania książeczki. Nie w każdym więc wypadku i nie z ostateczną pewnością można ustalać bliższść pokrewieństwa między drukami a autografem.

Przy zestawieniu tem uderza przedewszystkiem szereg większych zmian gramatycznych i stylistycznych. Ważniejsze z nich przytaczam:

a) *Księgi narodu:*

- Ww⁵⁾. 50: Rp. str. 3: a któż — W₁ str. 9: a któż — W₂ str. 8: któż;
 Ww. 364: Rp. str. 13: w Polsce — W₁ str. 26: w Polsce — W₂ str. 20: w Polsce;
 Ww. 384 i 385: Rp. str. 14: trzydzieście — W₁ str. 27: trzydzieście — W₂ str. 21: trzydzieści.

b) *Księgi pielgrzymstwa:*

- Ww. 52: Rp. str. 17: z tą iglicą — W₁ str. 33: z tą iglicą — W₂ str. 26: z iglicą;
 Ww. 320: Rp. str. 53: i Belgowie — W₁ str. 48: i Belgowie — W₂ str. 37: i Węgry⁶⁾;
 Ww. 339: Rp. str. 54: nie wy macie — W₁ str. 49: nie w(y) macie — W₂ str. 38: nie macie;
 Ww. 1114: Rp. str. 38: swoją (fem. acc.) — W₁ str. 95: swoją — W₂ str. 72: swoją;

³⁾ Por. *O Księgach* etc. str. 123 i 141. Obu przekładów dokonano z W₁.

⁴⁾ A. Mickiewicz: *Księgi... etc., tekst pierwotny*, z autografu wydał J. Kallenbach. Paryż 1905.

⁵⁾ Wiersze [Ww] znaczą według własnego wydania (lib. cit.), Rp. = „tekst pierwotny“ (l. c.), W₁ = 16⁰ mniejsze, str. 123, W₂ = 16⁰ większe, str. 93, — według porządku Estreichera.

⁶⁾ Francuski przekład Montalemberta [Fr.] ma na str. 57: *et les Belges*, niemiecki [N.] na str. 47: *und die Belger*.

- Ww. 1194: Rp. str. 32. o granicę niemna i o grodno⁷⁾ i białystok —
 W₁ str. 99: o granice Niemna i o Grodno i o Białystok — W₂
 str. 75: o granice Niemna i Białystok;
 Ww⁸⁾. 1226 i 1228: Rp. 33: wierzyciele — W₁ str. 101: wierzyciele —
 W₂ str. 77: dłużnicy;
 Ww. 1320: Rp. str. 37: granice — W₁ str. 106: granice — W₂ str.
 81: granice wasze;
 Ww. 1329: Rp. (*niema*) — W₁ str. 107: jedną (fem. acc.) — W₂ str.
 81: jedną.
 Ww⁹⁾. 1476: Rp. str. 44: bliźnim żywym — W₁ str. 110: bliźnim
 żywym — W₂ str. 88: bliźnim swym.

Przy szczegółowym porównaniu tekstów zwraca uwagę duża ilość znamienych zmian w ortografii. „Tekst pierwotny“ i W₁ zachowują stale charakterystyczną pisownię archaiczną Mickiewicza, powtarza się w nich *i* na miejscu *y* dzisiejszego (*bestie*) oraz zamiast zbitki *ij* (*chrześcianin*). Konsekwentnie zachowane jest *o* zamiast *ó* pochylonego (*narod*); pojawia się jeszcze *y* zamiast *j* (*daruy*), przyimek *z* zastąpiony jest stale przez fonetyczne *s*. Wszystkie te cechy pisowni Mickiewicza powtarzają się stale w rękopisach i w pierwszym wydaniu *Pana Tadeusza*¹⁰⁾. Swoista ta ortografia znika w W₂ konsekwentnie; mimowoli nasuwa się przypuszczenie, że korekty W₂ dokonał nie sam już autor, ale któryś z jego przyjaciół owoczesnych.

Godne uwagi są dalsze zmiany pisowni. W szeregu słów wprowadzono duże litery początkowe; są to wyrazy o doniosłym znaczeniu (*Wiara*, *Wolność*, *Ojczyzna*, *Naród*, *Chrześcijanin* etc), już też zaimki osobiste (*Wy*, *Was*) zwracające się w tem „posłaniu“ do zbiorowości emigracyi.

Dalszą cechą znamieną W₁ jest nieproporcjonalnie duża ilość błędów drukarskich usuwanych uważnie w W₂; szczegółowe wykazy zajęłyby parę kolumn zestawień, pomijamy je, boć to przeważnie pospolite zmiany, przestawienia lub opuszczenia liter. Jako ilustrację do „pewnika korektorskiego“ ustalonego przez p. J. Czubka w przedmowie do *Dzieł* Krasieńskiego — przytoczyć warto przemianę, jakim w rękach drukarzysty uległo zdanie w w. 457: — rkp. ma: „którzy niezgodni są, są jak barany“..., W₁ opuszcza drugie „są“ (niezgodni są, jak barany), a uważny korektor W₂, nie konfrontując tekstu z rkp., uzgo-

⁷⁾ Fr. str. 127: *sur Grodno*, N. str. 97: *über Grodno*.

⁸⁾ Fr. str. 130: *comme des debiteurs*, N. str. 99. *die Gläubiger*.

⁹⁾ Fr. ten ustęp opuszczono, N. str. 114: *eurer lebendigen Mitbrüder*.

¹⁰⁾ Por. »Odmiany tekstu« w V. t. *Pism* A. Mickiewicza w wyd. *Tow. liter.*

dnia go z sensem, przynosi przecinek przed „są“, pozbawiając w ten sposób zdanie poprzednie orzeczenia.

Interpunkcja w W_1 — znowu jakby dla stwierdzenia drugiego pewnika p. Czubka, że poeci są najgorszymi korektorami i wydawcami swoich dzieł — jest ogromnie chaotyczna i niepełna; w W_2 sumiennie ją poprawiono, wprowadzono blisko setkę przecinków, dużą ilość innych znaków pisarskich.

Błędów drukarskich niedostrzeżonych w obu wydaniach, tudzież wprowadzonych dopiero w W_2 , jest bardzo niewiele.

* * *

Zestawienia powyższe wskazują dowodnie, że W_1 jest pierwodrukiem. Pomiędzy nim, a istniejącymi ustępami Rp. zbieżność prawie że zupełna w najdrobniejszych szczegółach. Dopiero w korekcie wydania drugiego poczyniono zmiany.

Archaizmy językowe usunięto, w w. 1320 dokończono koniecznego rytmu zdania, w w. 320 uczczono *Węgrów* w miejsce pierwotnych *Belgów* ¹¹⁾.

Przez nieuwagę składającego zmieniły się ww. : 50, 52, 339 i 1194, w tym ostatnim słowa *i o Grodno* zatraciły się przy przenoszeniu tekstu na następną stronicę. Zmieniono wreszcie pisownię, usunięto błędy drukarskie.

Niebywale wielką ilość tych błędów w W_1 tłumaczy nam ustęp z owocnego listu Mickiewicza do pani de Clustine: *Je suis occupé de travaux littéraires, écrivant et imprimant avec une chaleur fiévreuse et des mouvements convulsifs. Cela m'empêche de devenir fou . . .*¹²⁾.

Gorączkowa praca nad wydaniem *Ksiąg*, podjęcia nie literackiego, ale społecznego, które przecież miało — jak słowa „człowieka cichego“ w przypowieści R. XI. — przynieść ratunek rozbitkom „na brzegu cudzym“, nie pozwalała na spokojne, pedanckie ślęczenie nad arkuszami korekty. Uzupełnia się ją dopiero w ochłonięciu, przy przygotowaniu wydania drugiego.

Tak więc uzyskujemy jeszcze jedną przesłankę do odtworzenia stanu psychicznego Mickiewicza w apostołskiej epoce *Ksiąg pielgrzymstwa*.

Wydanie pierwsze *Ksiąg* — to mała, formatu 11×7·5 cm, broszurowana książeczka o 123 str. druku, zatytułowana na str. 3: *Księgi | Narodu Polskiego | i | Pielgrzymstwa Polskiego |* — W Paryżu, | w drukarni A. Pinar, | przy Quai Voltaire, 15 | Roku Pań... 1832. — Tytuł gotykiem na 1, 3 i 5 stronic. Na karcie tytułowej (str. 3.) w środku: niewiasta siedząca wśród obłoków z krzy-

¹¹⁾ O zmianie tej, pozwalającej przypuszczalnie oznaczyć czas wydania 2-go, patrz w pracy: *O Księgach narodu* etc. str. 120.

¹²⁾ 24 novembre 1832. *Kor. A. Mickiewicza* I, 104.

żem opartym na prawej, a z kielichem z promieniejącą hostyą w lewej ręce. Na prawo i lewo po dwie główki aniołków.

Na str. 5. ponad tekstem niewiasta stojąca w otoku chmur, w ręce prawej krzyż, lewa uniesiona do poziomu, na prawo 1, na lewo dwa aniołki. Na str. 118, po R. XXIV. niewiasta siedząca, w ręce prawej, wzniesionej, kielich z hostyą, lewa oparta na książce (?), z poza której podnoszą się listki lauru. Wszystko to na tle promieni wschodzącego słońca. Na prawo leży na obłoku korona cierniowa, na lewo kotwica.

W takiej szacie pojawiła się po raz pierwszy „Ewangelia Mickiewicza“

Prokocim.

Stanisław Pigoń.

